

УДК 796-159.955.4

ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Дяченко Ю.Л.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Заушнікова М.Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Досліджено теоретичні питання рефлексії фахівця сфери фізичної реабілітації, що належить до типу професій «людина-людина» із високим рівнем психоемоційного напруження та ризиком розвитку професійної деформації. Рефлексія є чинником, що спонукає до подальшого розвитку особистості фізичного реабілітолога як професіонала. Процес рефлексії у фізичній реабілітаційній практиці дає можливість прогнозувати, критично аналізувати діяльність та оцінювати ефективність свого професійного і особистісного розвитку.

Ключові слова: рефлексія, фізичний реабілітолог, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Останніх часом все більшої популяризації набуває процес збереження стану здоров'я та формування здорового способу життя сучасної людини. Праця фахівців з фізичної реабілітації спрямована на подолання різних факторів «нездоров'я» з метою кумуляції знань і умінь і передачі практичних навичок здоров'язбереження у суспільство. У клінічній практиці більше уваги приділяється окремим спеціалізаціям медичних напрямків щодо лікування вже наявних патологічних процесів. У той час, фахівець – фізичний реабілітолог, керуючись принципом «холістичного підходу індивідуального здоров'я», несе відповідальність за профілактику, збереження та відновлення стану здоров'я в цілому [1, с. 45; 10, с. 118].

На сьогодні суспільство потребує високоосвічених, мобільних та ініціативних фахівців – фізичних реабілітологів, здатних до систематичного оновлення знань, навичок і вмінь керуючись концептуальними підходами психолого-педагогічного аспекту.

Професійна деформація у будь-якій сфері діяльності – це особливий стан, що є результатом негативної взаємодії професії та особистості індивіда. Часто професійну деформацію пов'язують із роботою в соціальній сфері, а саме сфері «людина-людина».

Згідно з концепцією Є. О. Клімова, сферу фізичної реабілітації, можна віднести до типу професій «людина-людина».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здатність фахівця реалізовувати професійну діяльність зумовлено різними чинниками, орієнтованими серед яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і умінь, безпосереднє включення особистості у діяльність.

Зважаючи на те, що праця вказаних фахівців підлягає під клас професій із високим рівнем психоемоційного напруження, процес професійної деформації фізичних реабілітологів відбувається під впливом змісту й специфічності перебігу умов трудової діяльності.

Враховуючи специфічний характер діяльності фізичного реабілітолога, в ній потенційно закладена ймовірність розвитку професійної деформації особистості, що впливає на цілісність особистості, знижує адаптивність, погіршує між-

особистісну взаємодію і негативно позначається на продуктивності діяльності і на психологічній адекватності вчинків. Загострює проблему і той факт, що професійна деформація є мігруючим явищем з «Я професійного» на сферу діяльності «Я людського» [2, с. 345; 9, с. 277].

У пошуках шляхів подолання професійної деформації та збереження компетентності фахівців різних галузей вчені-психологи (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, В. О. Сластьонін та ін.) акцентують увагу на «рефлексії», що ототожнюється із базовими категоріями: мислення, становлення та розвиток особистості. Тоді як ряд учених (М. Г. Алексєєв, І. О. Зимня, А. В. Карпов та ін.) були зосередженні на вивченні феномену рефлексії з урахуванням професійних позицій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, подолання професійної деформації фізичного реабілітолога можливо за допомогою розвитку рефлексії, зокрема професійної, яка дозволить фахівцю усвідомити призначення діяльності, зміст своєї «місії» у реабілітаційному процесі, мотиви поведінки пацієнтів, наслідки свого особистісного впливу на них. Тому, збереження високого рівня професійної компетентності фахівців з фізичної реабілітації, є одним із актуально загострених питань здоров'язбереження сучасності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати, дослідити та науково обґрунтувати реалізацію рефлексії в умовах трудової діяльності фахівців-фізичних реабілітологів для профілактики та усунення професійної деформації вказаної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку науки поняття «рефлексія» вивчається та аналізується з позиції психології, яка взаємопов'язана із базовими категоріями: мислення, становлення та розвиток особистості, проте рефлексія була виділена та відокремлена як самостійне особливе психологічне явище.

У психології існує безліч понять «рефлексія». При цьому, в залежності від сфери, в якій проводиться дослідження, виділяють її особливості, які певним чином стосуються усвідомлення людиною власної свідомості та власних дій.

Так, на початку ХХ століття А. Буземан запропонував психологію рефлексії. Слово «реф-

лексія» – «reflexio» (пізньюлатинська мова), у перекладі означає «відображення» або «звернення назад» [1, с. 342].

У психологічних словниках, поняття «рефлексія» трактується не тільки як знання людиною особливостей своєї особистості, але й, як розуміння своїх психічних станів, особистісних проявів, емоційних реакцій [3, с. 278]. Рефлексія – це явище, яке існує від народження, розвивається особисто людиною впродовж її життя та є засобом життєдіяльності взагалі, й професійної діяльності, зокрема. Під час рефлексії людина отримує інший, на відміну від чуттєвого розуміння, досвід. Вона стає можливою, коли у людини є особливе свідоме ставлення до самого себе.

С. В. Кондратьєва, Б. Ф. Ломов вважають, що рефлексія охоплює процеси комунікації особистості, самосвідомості та самостійного осмислення. Вона є підґрунтям позитивних міжособистісних контактів, забезпечує узгоджені дії партнерів під час їх спільної діяльності, визначає партнерські якості особистості (інтуїція, чуйність, терпимість, безумовне прийняття і розуміння інших людей) та є важливим фактором самовдосконалення особистості.

Радянські психологи Ю. М. Кулюткін, Г. С. Сухобская вивчали феномен розвитку рефлексії у спільній діяльності, яка ініціює комунікацію і кооперацію. Вони зауважили, що включаючись в ті чи інші ситуації спільної діяльності людина займає в них функціональні позиції, приміряє різні ролі. Таким чином, особистість накопичуючи досвід взаємодії з іншими людьми, інтеріоризує функціональні позиції та розвиває у собі здатність до самоуправління своєю діяльністю (планує, організовує і контролює свої дії). Вчені, вищезазначений феномен назвали рефлексивною саморегуляцією, оскільки він пов'язаний із відображенням особистістю своїх внутрішніх процесів, свого «Я» [4, с. 145].

А. В. Петровський, досліджував рефлексію під час аналізу діяльності людей і виділив наступні її види: ретроспективну і проспективну. Ретроспективна рефлексія є видом відновлення історії будь-якого акту діяльності, наслідком якої є поява активності особистості; проспективна рефлексія представляє собою динаміку переживання потреб у здійсненні будь-якої діяльності, що сприяє активності у нових напрямках. Тобто, ті предмети, що раніше не сприймалися засобами, тепер дають людині нові можливості дії [7, с. 123].

А. В. Карпов, досліджуючи феномен «рефлексія» виділив чотири її рівні, які залежать від складності рефлексуючого змісту:

- перший рівень – це рефлексивна оцінка особистістю ситуації в даний момент часу (оцінка почуттів і думок у певній ситуації, оцінка поведінки у цій ситуації інших людей);
- другий рівень являє собою побудову особистістю судження про те, що відчуває інша людина в подібній ситуації;
- третій рівень – це поява уявлень про те, як інша людина сприймає себе;
- і нарешті, четвертий рівень представляє собою формування уявлень про те, як одна людина розуміє думки іншої людини з приводу її поведінки в різних ситуаціях [2, с. 345].

Виділяють такі види рефлексії: ретроспективна, ситуативна (актуальна) і перспективна. Ретроспективна рефлексія – це відстеження людиною власних минулих станів, схильності до аналізування виконаної діяльності і минулих подій. Вона спрямована на виявлення і відтворення схем того, що було у минулому, процесів, які відбулися.

Перспективна рефлексія – це відстеження людиною власних станів при плануванні майбутнього, при цьому людина аналізує і коригує схеми і засоби діяльності в майбутньому.

Ситуативна рефлексія є здатністю усвідомлювати себе і свій стан на даний момент (усвідомлення ситуацій та аналіз того, що відбувається).

Ю. М. Орлов [6, с. 45] виділяє саногенну рефлексію, яка виникає під час емоційних ситуацій, що провокують виникнення переживань різноманітних страхів (невдачі, почуття провини, сором, образи) та призводить до зменшення особистісних страждань від подібних негативних емоцій. Основна функція саногенної рефлексії – це регулювання емоційного стану людини.

На сьогодні, проблема рефлексії займає провідне місце у психології професійної діяльності, для нас цікавим є вплив професійної рефлексії на діяльність фахівця фізичної реабілітації.

Рефлексія у діяльності фізичного реабілітолога – це процес уявного, попереднього або ретроспективного аналізу будь-якої професійної проблеми або успіху, в результаті якого виникає усвідомлення змісту проблеми, з'являються нові перспективи їх вирішення. На нашу думку, рефлексуючий фізичний реабілітолог – це думуючий, аналізуючий, творчо розвинений і досліджуючий свій професійний досвід фахівець, особливою потребою якого є потреба у саморозвитку та самовдосконаленні [10, с. 113].

За допомогою рефлексії фізичний реабілітолог може прогнозувати свою діяльність і проводити її критичний аналіз, реорганізувати себе і оцінювати ефективність свого особистісного розвитку, це – постійні роздуми про себе та свою діяльність. Рефлексія допомагає уникнути багатьох негативних наслідків, помилок у сприйманні і розумінні, хибної інтерпретації своїх дій і вчинків [9, с. 271].

У професійній діяльності рефлексію досліджують у в трьох аспектах: як процес, стан і властивість особистості.

Психологи вважають, що людина у процесі рефлексії краще пізнає самого себе, інших людей та їх діяльність.

Професійна рефлексія – це пізнання себе, можливостей свого «Я» відповідно до вимог професії з наявними про неї уявленнями. Ці уявлення носять динамічний характер, тобто здатні розвиватися. Вона допомагає фахівцю сформулювати одержувані результати, визначити цілі подальшої роботи, скоригувати свій професійний шлях.

Професійна рефлексія спрямована на переосмислення людиною своїх власних дій і переконань як професіонала в повсякденній діяльності, є підґрунтям для особистісного та професійного зростання фахівця.

На думку психологів (Є. Ф. Зеєр, А. О. Реан [8, с. 38], С. Л. Рубінштейн, Л. М. Мігіна [5, с. 31] та ін.) професійна рефлексія у професійній діяльності виконує наступні функції:

- проєктивна функція – проєктування та моделювання схеми професійної діяльності;
- організаторська функція – організація найефективніших способів взаємодії у професійній діяльності;
- змістовна і творча функція – формування та розвиток усвідомленої поведінки і дій;
- мотиваційна функція – визначає спрямованість дій у процесі професійної діяльності на мету та результат;
- корекційна функція – спонукає до змін і перебудови професійної діяльності. Здатність до професійної рефлексії є результатом професійної або рефлексивної діяльності.

Отже, розуміння нами рефлексії як умови, що допомагає попередити та подолати деформаційні тенденції фахівця з фізичної реабілітації, дає нам підстави розмежувати поняття рефлексії, як уявлення про невід'ємну (іманентну) якість людини і як професійну характеристику.

З психологічної точки зору, рефлексія допомагає професійному зростанню, оволодінню нею як професійною якістю, що відповідно, і визначає рефлексію як провідну психологічну умову подолання професійних деформацій фахівця.

Висновки і пропозиції. Сферу фізичної реабілітації, можна віднести до типу професій «людина-людина», а діяльність фізичних реабілітологів супроводжується високим рівнем психоемоційного напруження.

Професійна деформація фізреабілітологів є особливим станом, що прогресує у результаті негативної взаємодії професії та особистості індивіда.

Рефлексія є чинником, що спонукає до подальшого розвитку особистості фізичного реабілітолога як професіонала. Рефлексуючий фізичний реабілітолог – це мобільний, думаючий, аналізуючий, творчо розвинений і досліджуючий свій професійний досвід фахівець, особливою потребою якого є потреба у саморозвитку та самовдосконаленні. Рефлексія у реабілітаційній практиці дає можливість прогнозувати та критично аналізувати діяльність та оцінювати ефективність свого професійного і особистісного розвитку.

Перспективи подальших розробок полягають у пошуках нових концептуальних підходів попередження прогресування професійної деформації у фахівців з фізичної реабілітації.

Список літератури:

1. Большой психологический словарь / Н. Н. Авдеева и др.; под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. – 666 с.
2. Карпов А. А. Психология рефлексивных механизмов деятельности: моногр. / А. А. Карпов. – М.: Институт психологии РАН, 2004. – 432 с.
3. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л. А. Карпенко; под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 512 с.
4. Кулюткин Ю. Н. Индивидуальные различия в мыслительной деятельности взрослых учащихся / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская – М.: Педагогика, 1971. – 214 с.
5. Митина Л. М. Эмоциональная устойчивость учителя: психологическое содержание, генезис, динамика / Л. М. Митина // Школа здоровья. – 1995. – Т. 2. – № 1. – С. 28-34.
6. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности: кн. для учителя / Ю. М. Орлов. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
7. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / А. В. Петровский. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.
8. Реан А. А. Рефлексивно-перцептивный анализ деятельности педагога / А. А. Реан // Вопросы психологии. – 1990. – № 2. – С. 35-43.
9. Сущенко Л. П. Формування мотивації до успішної професійної діяльності майбутніх фахівців із фізичної реабілітації / Л. П. Сущенко // 219 Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: [наукова монографія] / за редакцією проф. С. С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2007. – № 6. – С. 276-279.
10. Фастівець А. В. Стан сформованості діагностичної компетентності майбутніх фахівців фізичної реабілітації / А. В. Фастівець // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014, 114-121 с. – № 2(36). – 516 с.

Дяченко Ю.Л.

Сумской государственной педагогический университет имени А.С. Макаренка

Заушникова М.Ю.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ РЕФЛЕКСИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА ПО ФИЗИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы рефлексии специалиста сферы физической реабилитации, относящейся к типу профессий «Человек-Человек» с высоким уровнем психоэмоционального напряжения и риском развития профессиональной деформации. Рефлексия является фактором, побуждающим к дальнейшему развитию личности физического реабилитолога как профессионала. Процесс рефлексии в физреабилитационной практике дает возможность прогнозировать, критически анализировать деятельность и оценивать эффективность своего профессионального и личностного развития.

Ключевые слова: рефлексия, физический реабилитолог, профессиональная деятельность.

Dyachenko Y.L.

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

Zaushnikova M.Y.

National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov

THE PROFESSIONAL REFLECTION IN THE ACTIVITY OF SPECIALISTS IN PHYSICAL REHABILITATION

Summary

The theoretical questions for reflection sphere of physical rehabilitation, which is a type of social professions. This is profession with a high level of emotional stress and the risk of deformation of professional development. Reflection is a factor for causing the further development of the individual physical rehabilitation specialist as a professional. The process of reflection in physical rehabilitation makes it possible to predict, analyze critically and evaluate the effectiveness of the activities of their professional and personal development.

Keywords: reflection, physical rehabilitation, professional activities.